

Lietuvos diplomacija — trys šio šimtmečio bangos

VYTAUTAS DAMBRAVA

Pirmoji diplomatinės veiklos banga prasidėjo 1918 metais, Nepriklausomybės aktu atkūrus Lietuvos valstybę. Reikia stebėtis, kad per palyginti trumpą laiką į šią tarnybą buvo surinkta aukštų kvalifikacijų ir gilaus patriotinio nusistatymo išmoksintai, pasišventę, kultūringi tautiečiai. Ne vienas jų, pavyzdžiui, ministras Juozas Urbšys, Kazys Škirpa, Kazimieras Graužinis, tarnybon atėjo iš savanorių kūrėjų gretų. Sunkus buvo pirmasis nepriklausomybės dešimtmetis, įtvirtinant Lietuvos valstybę savo geografinėje erdvėje ir Tautų Sąjungoje. Mūsų diplomatinė tarnyba pasaulyje buvo gerbiama. Todėl vėliau okupacijos metais ji galėjo pratesti savo darbą, žinoma, daug sunkesniais sąlygomis. Budrios akies, atsargumo ir ištirties reikalavo diplomatinės darbas, atsidūrus Lietuvai tarp „kujo ir priekalo“ — tarp Stalino Sovietų Sąjungos ir Hitlerio Vokietijos.

Pirmosios nepriklausomybės dešimtmečiai

Dar 1938 metų kovo mėnesį Lenkija buvo įteikusi Lietuvai 48 valandų ultimatumą diplomatiniams santykiams užmegzti — be jokių diskusijų. Lietuva ultimatumą priėmė. Kyla klausimas: ar Lietuva buvo tam pasirengusi?

Metams nepraėjus, Hitleris pareikalavo Klaipėdos krašto teritorijos. Lietuva Klaipėdą „grąžino“. Ar turėjo ji kokią nors kitą išeitį?

1939 metų rugėjį Hitleris ir Stalinas pasirašė slaptuosius protokolus, žinomus Ribbentropo-Molotovo susitarimų vardu, kuriais buvo užantspauduotas Baltijos valstybių ir Rytų Europos likimas, o spalio mėnesį Sovietų Sąjunga pareikalavo įsileisti stambius Raudonosios armijos dalinius. Spalio 10 d. ministras Urbšys reikalavimą priėmė. Kai rytojaus dieną Stalinas Lietuvos delegacijai Kremliuje išskėlė puotą — tą patį vakarą aukštą NKVD pareigūnas Ivan Serov baigė parengti „visiškai slaptą“ antisovietinio elemento deportavimo iš Baltijos valstybių instrukciją.

1940 m. birželio 14 d. ministras Urbšys susilaukė dar vieno ultimatumo, o rytojaus dieną Sovietų Sąjungos tankai sudrebino Lietuvą, Latviją ir Estiją. Šitaip dūmais nuėjo 55 Sovietų Sąjungos pasirašytos taikos, nepuolimo, savitarpio pagalbos sutartys su įvairiomis Europos valstybėmis.

Lietuvos diplomatinės tarnybos turėtieji ir naudotieji ginklai — teisė ir tesingumas — agresoriui išpuolį nedarė. Vyriausybė taip pat buvo neapsisprendusi kritišku momentu. Diplomatinės veiklos etapas tęsėsi nuo Lietuvos okupacijos pradžios iki nepriklausomybės 1990 metais. Tuo laikotarpiu Lietuvos diplomatai buvo tapę

ir smurtu suproletarinti pasaulį.

Atrodytų, kad apie diplomatinę turti pašaipūs De Gaulle žodžiai turėjo racijos. O jis sakė: „Diplomatai naudingi tada, kai yra geras oras. Bet, prasidėjus lietuvių, jie skęsta kiekviename laše“. Tai, žinoma, cinizmu dažytas komentaras, bet jis verčia mus galvoti.

Kalbant apie asmenines alternatyvas, nepaisant padarytų klaidų, aiškiai išsiskiria Vincas Krėvė Mickevičius. Nežinau, ar kas beprisimena, kad 1919 metais Krėvė buvo paskirtas konsulu Baku mieste, Azerbaidžane. 1940 metais jam teko nedalia eiti ministro pirmininko ir Užsienio reikalų ministro pareigas. Juddamas atėjantį audrą, jis pareikalavo ir nelengvai gavo pasimatymą su Molotovu. Krėvės vizito tikslas — gelbėti Lietuvą. Tai įvyko 1940 m. birželio 24 d. Krėvė spaudė Molotovą kalbėti atvirai. Molotovas jo norą patenkino: šaltai pasakė, kad nuo caro Ivano Žiauriojo laikų Rusija norėjo pasiekti Baltijos jūrą. Dabar ji turinti progą, kuri ateityje gali nepasikartoti: Sovietų Sąjunga jau yra nutarusi inkorporuoti Lietuvą į savo sudėtį.

Apstulbęs Krėvė Molotovui atsakė: „Suklydau, pasitikėdamas Tarybinės vyriausybės pažadais, kad jos ginkluotos pajėgos atėjo tik apsaugoti Lietuvos neutraliteto... Turiu padaryti iš to tinkamas išvadas. Be to, nenoriu dalyvauti Lietuvos nepriklausomybės paskynose“.

Molotovas patarė jam gerai apsigalvoti.

Grįžęs Krėvė Mickevičius dar bandė atidėti rinkimus, atsisakė įtraukti į darbotvarkę rinkimų įstatymą, kurį patikė teisengumo ministras Pakarklis. Deja, jau buvo per vėlu.

Paskutinį kartą prezidento tribūnoje Krėvė pasirodė rugpjūčio mėnesį Kaune vykusiame Didžiajame mokytojų susirinkime. Krėvė savo trumpą ir santūrią kalbą baigė žodžiais: „Iš šviesa ir tiesa mūsų žingsnius telydi“. Į jo žodžius atsiliepė Lietuvos mokytojai, paskutinį kartą viešai ir galin-gai giedodę tautos himną. Prezidiumas nežinojo, ką daryti. Žinojo tik Vincas Krėvė Mickevičius: jis įsijungė į tautos giesmę. Jis jau buvo atsistatydinęs.

Diplomatinės ministro Juozo Urbšio valstybės gelbėjimo pastangos susilaukė tipišką sovietų įvertinimo: jis ir žmona tryliką metų iškentėjo Sovietų Sąjungos kalėjimuose.

Taip tragiškai baigėsi pirmoji Lietuvos diplomatinės pastangų banga.

Lietuvos diplomatinės veikla okupacijos metais

Antrasis ir labai ilgas diplomatinės veiklos etapas tęsėsi nuo Lietuvos okupacijos pradžios iki nepriklausomybės 1990 metais. Tuo laikotarpiu Lietuvos diplomatai buvo tapę

savotiškais „karo našlaičiais“. Jie turėjo kovoti už sovietinės okupacijos nepripažinimą, pasiuntinybių išlaikymą bei galvoti apie savo egzistencijos tolimesnį užtikrinimą. Sovietų Sąjunga siekė ne tik pasiuntinybių uždarymo, bet ir nuosavybės bei finansinių valstybės rezervų pasisavinimo. JAV kietai laikėsi Lietuvos okupacijos nepripažinimo politikos, leisdamas veikti pasiuntinybei, o taip pat „atšildydama“ Lietuvos valiutinius rezervus, kad ir kitur galėtų išsilaikyti lietuviškoji diplomacija.

Iš karto kilo diplomatinės hierarchijos klausimas. Dar 1940 m. birželio 1 d. ministras Juozas Urbšys informavo visas pasiuntinybes šifruota telegrama, kurioje sakoma: „Jeigu mus čia ištiktų katastrofa, tai užsienio lietuvių diplomatinės šefų laikykite Lozoraitį, pirmuoju pavaduotoju — Klimą, antruoju — Šaulį“.

Po penkiolikos dienų atsirado vadinamieji Kybartų aktai, pasirašyti Lietuva paliekančio prezidento Antano Smetonos. Jais Stanislovas Lozoraitis buvo paskirtas ministru pirmininku ir jam pavesta pavaduoti prezidentą. Taigi, diplomatinė tarnyba savo šefu laikė Stasį Lozoraitį, o vėliau, jo paties pavedimu, įgaliojimą ministrą dr. Stasį Bačkį.

Sunkiau buvo su Lietuvos interesų gynimo politikos organizavimu Vakaruose. Atsirado kryžminės situacijos dėl politinio vadovavimo.

Kilo reali mintis tęsti 1941 metais sudarytos Laikinosios vyriausybės egzistenciją Vakaruose.

1945 metų liepos mėnesį Wiurzburge formaliai įgaliojamas prof. Brazaitis, ejęs sukiliminės vyriausybės premjero ir jos švietimo ministro pareigas siūle, kad 1941 m. birželį sudarytoji Laikinoji vyriausybė būtų oficialiai paskelbta. Generalas Stasys Raštikis savo atsiminimuose reiškė nuomonę, kad „Laikinosios vyriausybės pasirodymas laisvajame pasaulyje būtų buvęs labai naudingas Lietuvai ir tolesnei lietuvių kovai už savo tautos nepriklausomybės atstatymą“.

Išvijoje atsirado dar vienas pirmumo teisių reikalaujantis laisvinimo veiksnys. Tai dar 1943 metų pabaigoje Lietuvoje sudarytas vyriausias rezistencijos centras, pasivadinęs Vyriausiuoju Lietuvos išlaisvinimo komitetu — VLIKu. Ši partinių ir rezistencinių organizacijų koalicija laikė save vienintele ir pačia aukščiausia institucija tautos teisėms ginti.

Ministras Lozoraitis atsisakė dalyvauti VLIKo sudėtyje, nors sutiko bendradarbiauti. Kelios partinės grupės ultimatyviai reikalavo atvesti Laikinosios vyriausybės pretenzijas vienu ar kitu būdu dalyvauti Lietuvos valstybinio gyvenimo tvarkyme.

Ieškota kompromisų. 1946 metais Berno konferencijoje VLIKo delegatai kartu su Diplomatinės ir Laikinosios vy-

Lietuvos politikai, diplomatai, istorikai Vilniaus un-to teatro salėje, kur vyko dviejų dienų konferencija „Lietuvos diplomacija XX a.“, skirta diplomatinės 80 metų sukakčiai ir buv. Užsienio reikalų ministro bei diplomatinės šefo Stasio Lozoraitio 100-osioms gimimo metinėms paminėti. Nuotr. Eltos

riausybės atstovais sutarė steigti VLIKo Vykdomąją tarnybą. Jos vadovavimas buvo patikėtas buvusiam Lietuvos premjerui Ernestui Galvanaskui, užsienio reikalai — Stasiui Lozoraitiui, informacijos reikalai — Juozui Brazaitiui.

Lygiagrečiai dygo kiti veiksniai: be Amerikos Lietuvių tarybos ir Lietuvos Vycių, veikė ir VLIKo sudėtyje įėjus Lietuvių frontas, Lietuvos laisvės komitetas, Baltų laisvės lyga, Šviesa — santara, susikūrė Pasaulio Lietuvių Bendruomenė.

Taigi veiksmų netruko, socialistų užteklo, tačiau išeivija politinio choro nesudarė. Partinio gyvenimo mintis išeivijoje apskritai nepriėjo.

Diplomatinė tarnyba laviravo tarp gausybės veiksmų, institucijų ir organizacijų, pripažindama ir vertindama pozityvų darbą. Papildomų etatų neturėdama, ji įgyniui silpo. Silpnėję ir veiksniai. Kaip tame priežodyje: „Kilo kaip arai, tūpė daržininkai“. VLIKo koalicijos partneriai sunyko, Vykdomoji Taryba irgi nebeveikė.

O Sovietų Sąjunga per savo agentus „crescendo“ forma skverbėsi į išeiviją, subotuodama tautinį — rezistencinį darbą.

Šalia bendro veiksmų darbo Lietuvos laisvinime stipriai reikšėsi ir privacios rezistencinės iniciatyvos. Korėjos karo metu Jungtinių Tautų Saugumo taryboje Kinijos delegacijos pirmininkas Ting Fu Tsiang ir kiti priminė Lietuvos bylą (kas nežmoniškais suerzino Sovietų Sąjungos delegaciją) — tai buvo grynai privacios iniciatyvos rezultatas. 1957 metais NATO viršūnių konferencijos proga Paryžiuje apie Lietuvą kalbėjo Vokietijos kancleris Adenaueris, Užsienio reikalų ministras Brenndano, Kanados premjeras Diefenbaker, Turkijos premjeras Menderez ir net neutralios Austrijos kancleris Figl, o jų žodžiai radijo bangomis nuskriejo per Europą ir pasaulį. Tai irgi buvo iniciatyva — toli už lietuviškojo horizonto. Kontaktai, spauda, leidiniai, televizija ir radijas tapo vieninteliai prieinami kovos ginklai. Neužmiršamos yra JAV Kongreso Atstovų Rūmų rezoliucijos Nr. 346 ir Nr. 438 komunistinei agresijai tyrinėti (žinoma Kersteno komiteto

vardu) ir Nr. 416, iškelta Kongrese privacios rezistencinės iniciatyvos dėka „Rezoliucijoms remti komiteto“, reikalaujanti JAV vyriausybę kelti Baltijos valstybių klausimą Jungtinės Tautos. Ne užmirštinis 200 baltų atstovų susitikimas į Baltuosius rūmus ir prezidento Reagan'o nusistatymas užsienio politikoje pradėti lošti baltų korta. Lietuvių informacijos centras New Yorke lietuvių ir anglų kalbomis informavo apie esamą padėtį Lietuvoje ir apie laisvinimo akciją Vakaruose. Visos šios iniciatyvos buvo vertinga talka diplomatijai.

Politinis reikalas vertė ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenę kreipti dėmesį į šią darbo sritį, juoba kad veiksniai neugdė politinio darbo dvasios kraštų bendruomenėse. Jos pastangos išryškėjo labai gerai, parengiant ir pasauliniu mastu pravedant prieš penkiasdešimt metų pasirašytą Ribbentropo-Molotovo sandėrių pasmerkimo kampaniją. Paaikėjo tai, ką jau žinojome: didžiulia kraštų bendruomenių politiniam darbui nebuvo pasirengusios, išskyrus pavienius asmenis.

Diplomatinė tarnyba šias pastangas stebėjo ir vertino. Ir mano atveju, dar sovietinės okupacijos metais dr. Stasys Bačkis pakvietė mane įsijungti į Lietuvos užsienio tarnybą.

Specialaus dėmesio nusipelnė Lietuvai gyvenimą paskyręs šveicaras prof. Juozas Erebtas, nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje dar 1919-1920 metais organizavęs ir vadovavęs spaudos tarnybai bei įkūręs ELTA. Šis Lietuvos kariuomenės savanoris okupacijos metais buvo neoficialus mūsų ambasadorius, iki paskutinio atodūsio savo nepaprastą iškalbą, žodžius, raštais ir knygomis gylen Lietuvos bylą ir tautos garbę užsienyje. Jam priklausė aukščiausias mūsų valstybės įvertinimas!

Vėl laisvos Lietuvos diplomatinė tarnyba

1990 metų Kovo vienuoliktojo sujudinti klausėmės vienbalsio tautos atstovų pareiškimo — atkurti nepriklausomą Lietuvos Respubliką. Tai buvo herojiškas sprendimas,

nustebinęs pasaulį. Pirmuose svarbiausių JAV dienraščių puslapiuose spindėjo, mirgėjo Lietuvos nutarimas, taip pat Aukščiausios Tarybos pirmininko Vytauto Landsbergio vardas. Tai buvo vienintelis kartas, kai pasaulio spauda ir televizija kasdien intensyviai sekė ir raportavo įvykius Lietuvoje.

Prasidėjo trečiasis, dabartinis diplomatinės tarnybos darbotarpis.

Reikia pasakyti, kad Lietuvos vyriausybės pastangos buvo sėkmingos. Lietuva buvo pirmoji teritorija, iš kurios sovietai atitraukė savo karines pajėgas. Jungtinės Tautos Lietuva vienbalsiai priėmė savo nare. Lietuva ryžtingai tvarkė mažumų problemas, stiprino santykius su kaimynais, stūmė pirmyn nuturtą krašto ūkį.

Vienas iš pirmųjų neatidėliojamų uždavinių buvo ir savo diplomatinės tarnybos atkūrimas. Vėl reikėjo pradėti nuo pirmojo žmogaus, nuo pirmojo memorandumo, nuo pirmojo projekto. Laimei, buvo daug išsimokslinusių ir akademiškų žmonių, nors ne visi buvo pašaukti diplomatijai. Ne visi pajėgė suprasti, kad diplomatinė scena yra visas pasaulis, o diplomatinė mokykla — pats gyvenimas.

Šiandien diplomacija yra toli pasistūmėjusi. Sienu su kaimynais klausimas yra praktiškai išspręstas. Gana sėkmingai vykdoma šalies ekonominė politika — ekonominė diplomacija jau visur tampa veiklos prioritetu. Politiniai prioritetai — integracija į Europos ir Atlanto gynybos sąjungas — yra aiškūs ir nuolat kartojami. Turime jau paruoštą Diplomatinės tarnybos įstatymą. Manau, jog pamažu politinius paskyrimus pakeis išmintingai planuojama karjeros diplomatų kadrų politika. Aišku, mūsų diplomatijai dar ilgai truks patirties, dar reikės laiko brendimui. Bet ko nepadaro patirtis, iš diplomatinės išspaudžia darbo krūvis, o sunkios darbo sąlygos diplomatai greičiau subrandina ir užgrūdina.

Lietuvą iš kitų Baltijos valstybių išskiria ir jos globalinė užsienio politikos vizija. Neseniai lankęsis Venezuelos Užsienio reikalų ministras Buarelli Rivas čia visiems kartojė, kad Venezuelai Baltijos val-

stybės yra Lietuva. Prezidento Algirdo Brazausko vizito metu Brazilijos prezidentas Cardoso sakė, kad „Lietuva yra pasauliui laisvės simbolis, parodęs mažos, narsios tautos politinę viziją ir dvasinę jėgą“. Panašiai kartojė Argentinos, Urugvajaus bei Venezuelos prezidentai.

Šiandien Lietuva yra praktiškai įkėlusį koją visuose žemynuose, ir diplomatinės užsienio tarnybos tinklas plečiasi. Tai laimėjimai. Jie neša garbę visiems, kuriems teko vadovauti Lietuvos valstybei ir vesti jos užsienio politiką.

Budama kelyje į Europos Sąjungą ir NATO, Lietuva turi mokytis iš savo patirties, kurią išgyvenome Antrojo pasaulinio karo išvakarėse. Mums būtinas nuolatinis strateginis planavimas, alternatyvūs planai, įžvalgumas, nepaprastų, mums grėsmingų situacijų pramatomas ir įvertinimas. Ne pro šalį ir kritiško cinizmo dozė. Viena išeitis — ne išeitis. Diplomacija mus moko būti pasirengusiems bet kokiems netikėtumams ir jų atveju rasti šaliai priimtinausią išeitį. Be abejo, mums reikalingi sąjungininkai, mums reikalingi draugai, o draugai ir priešai niekada nebūna maži.

Baigiant, mano linkėjimai — visiems ilgainiui tapti idealiais diplomatais. Yra keli variantai.

Pirmasis surašytas Ottaviano Maggi dar XVI amžiaus pabaigoje išleistoje knygoje *De legato*. Ten nurodoma, koks turėtų būti idealus diplomatas. Ogi štai koks. Ambasadorius turi žinoti teologiją, suprasti Aristotelį ir Platoną, turi sugebėti išsipaikinti iš kebliausių situacijų, naudodamas teisingą dialektinę formą, turi būti ekspertas matematikoje, architektūroje ir muzikoje, turi kalbėti ir rašyti lotyniškai, mokėti graikų, ispanų, prancūzų, vokiečių ir turkų kalbas. Be to, jis turi žinoti istoriją, nusimanyti geografiijoje ir aišku, būti politinis ekspertas. Jis taip pat turi rodyti gerą skonį poezijoje.

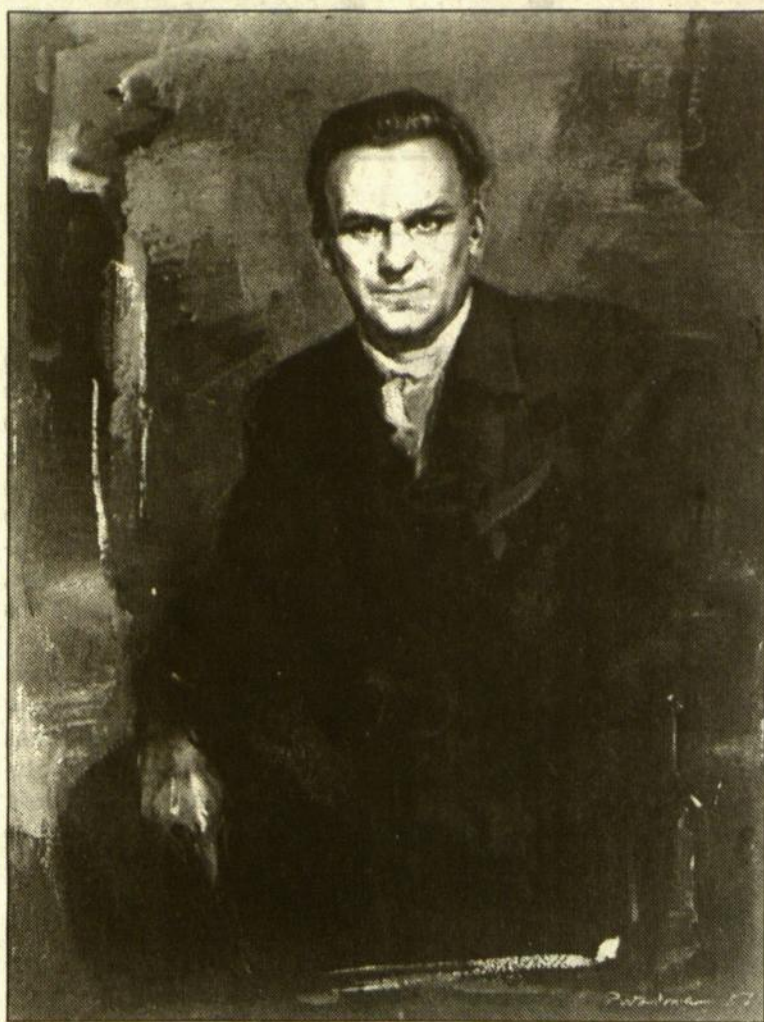
Tai vienas modelis. Rusijos carienės Jekaterinos II motina princesė von Zerbst laiške Friedrichui Didžiajam prašė į Sankt Peterburgą pasiųsti dailios išvaizdos, jauną ambasadorių. Pasiuntiniai, skiriami į Olandiją ar Vokietiją, būtinai turėjo būti pajėgūs labai daug išgerti — ir nepasigerti. Tai kiti modeliai.

Užmirškim juos. Mūsų dienų pasaulis turi kitus standartus, kuriems tenka pritariti. Pagal britišką formulę svarbiausia ambasadoriaus kvalifikacija yra moralinis asmenis integralumas. Jis turi būti teisingas, sugebėti ramiai kontroliuoti nepaprastą situaciją (ir patį save), būti preciziškas, kantrus, kuklus, laikytis etiketo. Jis jokiu būdu neturi būti pasipūtęs ir pompastiškas. Ir būtiniausia — lojalumas prezidentui ir vyriausybei. Laikykimės šios formulės.

Ilgiausių metų Lietuvos diplomatijai!

• Jei galėtume biurokratiją padaryti maistingą, galėtume išmaitinti pasaulį.

Robert M. Schaeberle

P. Puzinas. „Autoportretas“. Aliejus.

TAPYTOJŲ SUGRĮŽIMAS

RIMA RUTKAUSKIENĖ

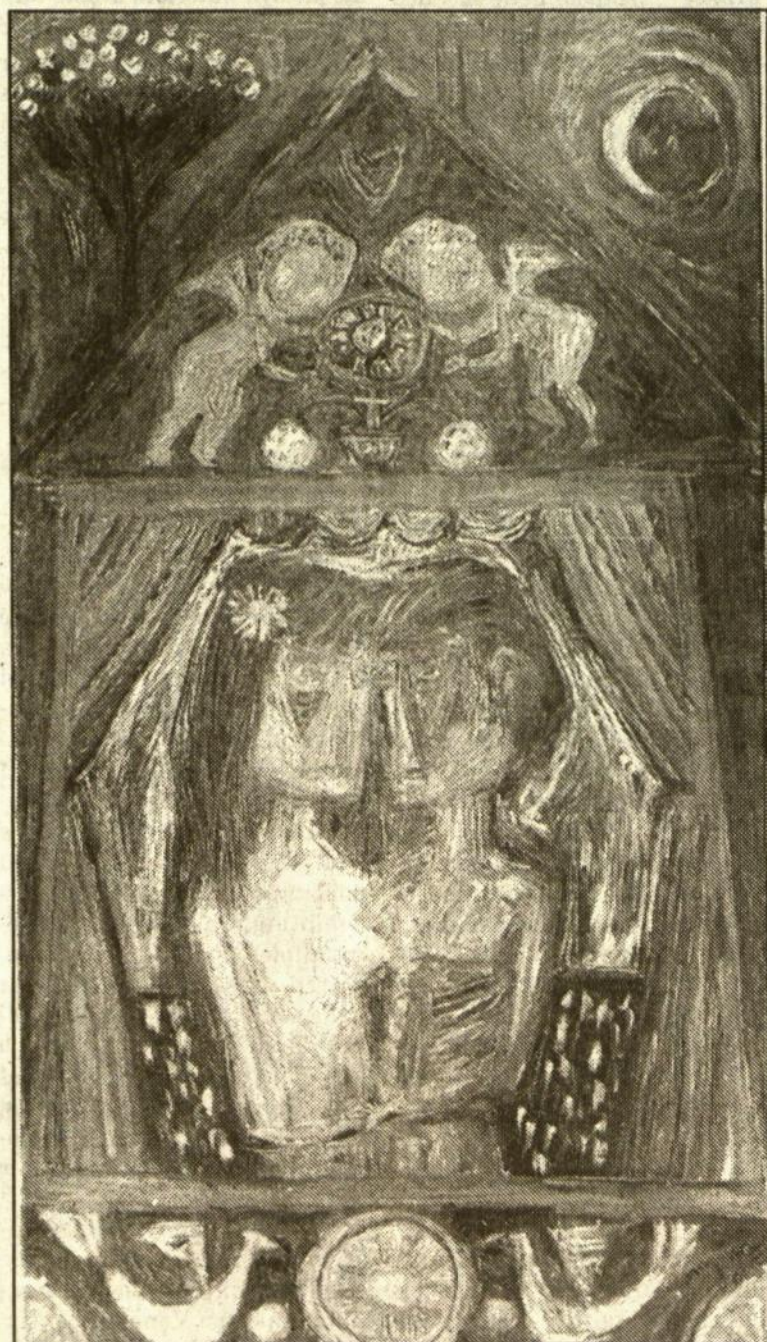
Lietuvos Dailės muziejaus vaizduojamosios dailės skyriaus rinkiniuose saugoma didžiulė išeivijos tapybos kūrinių kolekcija. Likimo išlaikyti įvairių kartų lietuvių dailininkai po daugelio dešimtmečių grįžta su savo kūryba namo, į Lietuvą.

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje į Vakarus pasitraukę didėli dalis Lietuvos dailininkų. Nuo pat pradžių buvo bandoma telkti menininkų kūrybines pajėgas išeivijoje. 1946–1950 m. Freiburge (Vokietija) Vytauto Kazimiero Jonyno įsteigta ir vadovaujama Taikomosios dailės mokykla pratęsė Kauno meno mokyklos tradicijas. Vėliau kūrėsi ir kiti lietuvių kultūros užsienyje centrai: Lietuvių dailės institutas Čikagoje, M. K. Čiurlionio klubas, Stanley Balzeko Lietuvių kultūros muziejus Čikagoje, Lietuvių dailės muziejus Lemonte, Kanados Lietuvių dailės kultūros muziejus — archyvas Toronte ir kiti.

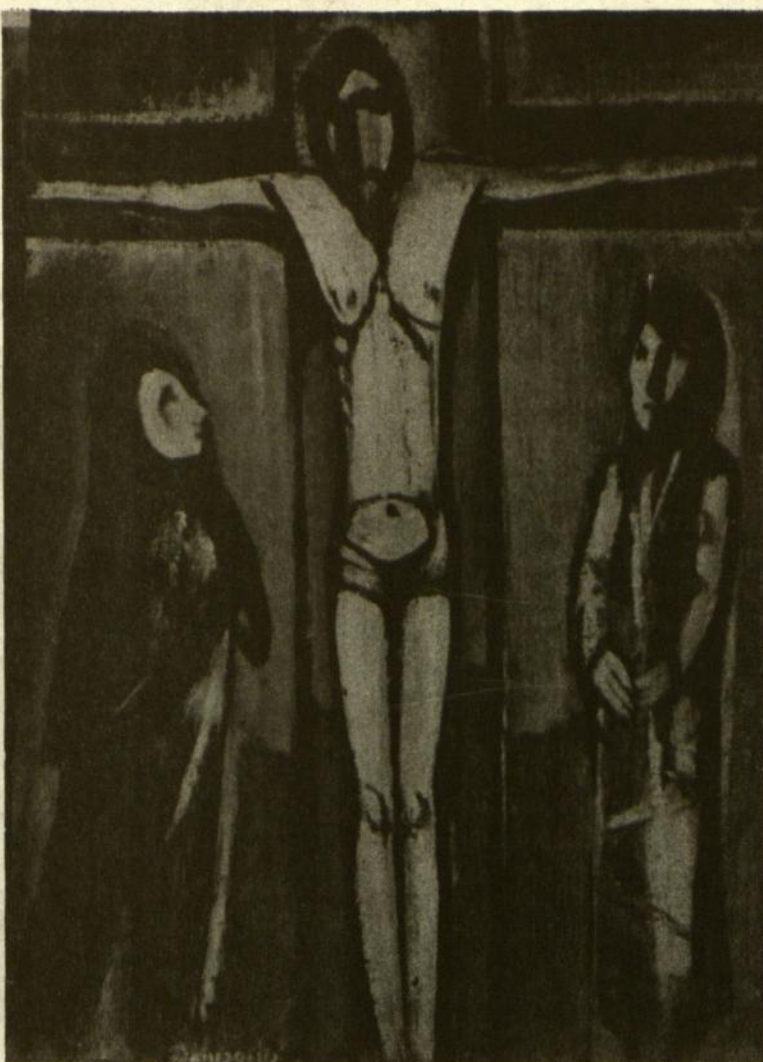
Nuo septintojo dešimtmečio vidurio personalines išeivijos dailininkų paradas pradėta rengti Lietuvoje. Lietuvos dailės muziejuje dar 1966 metais buvo surengta pirmoji — Viktoro Vizgirdos paroda. Po to buvo Vytauto Igno, Jono Rimšos, Irenos Griežės, Vytauto Kazimiero Jonyno, Magdalenos Birutės Stankūnienės, Kazimiero Žoromskio, Adomo Galdiko, Elenos Urbaitytės, Alfonso Dargio, Telesforo Valiaus, Zitės Sodeikienės, Vytauto Sakalo, Juzefos Katiliūtės ir kitų išeivijos dailininkų personalinės parodos. 1988 m. Lietuvos dailės muziejaus Parodų rūmuose buvo surengta didelė apžvalginė išeivijos dailės paroda, 1988 m. ten pat, o vėliau Klaipėdos paveikslų galerijoje — Pasaulio žemaičių dailės paroda. 1993 m. Nacionalinėje galerijoje surengta paroda „Sugrįžimas“.

Vertingiausią Dailės muziejuje vaizduojamosios dailės skyriaus XX amžiaus pirmos pusės tapybos fonduose saugomos išeivijos dailės kolekcijos dalį sudaro senosios kartos dailininkų Adomo Galdiko, Viktoro Vizgirdos, Vy-

tauto Kazimiero Jonyno, Povilo Puzino kūrinių. Tai karta, prieš pusę amžiaus buvusi viena pagrindinių jėgų Lietuvos dailės gyvenime. Šie dailininkai — stiprios meninės individualybės su savomis temomis, stilistika, plastiniais ieškojimais. Jie ir išeivijoje išsaugojo bei plėtojo esminius meninės pasaulejautos bruožus, ryšius su gyvybingomis lietuvių tautodailės tradicijomis. Kita vertus, kiekvieno kūryba patyrė evoliuciją, veikiamą gausybės meno srovių ir krypčių. Muziejaus rinkiniuose saugoma gausi išeivijoje sukurtų Adomo Galdiko paveikslų kolekcija (193 eksponatai) atspindi svarbiausius šio dailininko kūrybos laikotarpius. Vertinga, nors mažesnė, Viktoro Vizgirdos

V. Ignas. „Sužadėtiniai“. 1968. Drobinė aliejus. 116x70.

Pranas Domšaitis. „Nukryžiuojamas“.

kūrinių kolekcija. Viktoras Vizgirda — pirmasis išeivijos menininkas, 1966 m. dovanojęs šešis savo prieškarinio laikotarpio kūrinius Lietuvai. Vėliau Viktoras Vizgirda atsiuntė kelias dešimtis išeivijoje nutapytų darbų, kurie savo stilistika siejasi su „Ars“ laikotarpio kūryba. 1986 m. Vytautas Kazimieras Jonynas Lietuvos Dailės muziejui perdavė gausią įvairioms JAV bažnyčioms kurtų vitražų eskizų kolekciją (182 eksponatai). 1998 m. išeivijos dailės kolekciją papildė ketvirtajame-penktajame dešimtmeciuose Lietuvoje ir Latvijoje kūręs Povilo Puzino išeivijoje sukurtų drobių kolekcija (19 eksponatų).

Atskirą kolekcijos dalį sudaro dar prieš karą emigravusio Jono Rimšos kontrastingų spalvų, raiškaus kontūro egzotiški gamtos vaizdai ir portre-

tai. 1993 m. muziejaus išeivijos dailės kolekciją papildė Petro Kiaulėno kūrinių. Tai 26 impresionistinė maniera pastele ir aliejumi tapyti peizažai, portretai ir natūrmortai. 1989–1998 m. per kelis kartus atkeliavo didžiulis Pietų Afrikoje kūręs ekspresionistas Prano Domšaitio kūrybinis palikimas — net 363 darbai (paveikslai).

Dailės muziejaus rinkiniuose saugoma didelė Kazimiero Žoromskio kūrinių kolekcija: daugiafigūrinės kompozicijos, abstrakčios tapybos ir optinio meno kūrinių. Mažesnės, tačiau ne mažiau vertingos, Kauno meno mokyklos auklėtinių — Broniaus Murino, Jadvygės Dobkevičienės — Paukštienės, Juzefos Katiliūtės, Gabrieliaus Stanulio kolekcijos.

Atskirą rinkinio dalį sudaro Freiburgo meno mokyklos mokinių kūryba. Viena vertingiausių — Vytauto Igno kūrinių kolekcija. Įdomūs tapytojų: Henriko Šalkausko, Elenos Urbaitytės ir vitražisto Albino Elskaus, įsiliejusio į septintojo-aštuntojo dešimtmečių pasaulinės dailės krypčių tėkmę, kūrinių.

Freiburgo mokiniams artima karta — tai dailininkai, pradėję meno mokslus Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute arba po karo studijavę dailę svetur. Iš jų paminėtini Eugenijus Budrys, Pranas Lapė, Leonas Urbanas, Alfonsas Krivickas, Algirdas Kurauskas, Irena Griežė, Eva Kubbos, savo kūriniuose savitai plėtojantys XX amžiaus modernistinių krypčių stilistiką.

Dar viena rinkinio dalis — tai dailininkų, meno mokslus baigusių įvairios Europos ir JAV dailės centruose septintajame-aštuntajame dešimtmetyje, kūrinių. Platus ir įvairus šių dailininkų kūrybos diapazonas — nuo modifikuoto realistinio vaizdo konstravimo iki ekspresyvių geometrinių abstrakcijų. Rinkiniuose šiai kartai atstovauja Giedrė Montvila, Magdalena Birutė Stankūnienė, Kęstutis Zapkus. Jauniausios išeivių kartos kūrybą muziejaus kolekcijoje atspindi Vytauto Sakalo kūrinių.

Muziejaus vaizduojamosios dailės skyriaus išeivių tapybos kolekcija didžiaia dalimi susiformavo iš dovanotų kūrinių, nors keletas jų ir buvo

nupirkti. Daug kūrinių dovanoto patys dailininkai (V. Kazimieras Jonynas, Alfredas Dargis, Zita Sodeikienė, Vytautas Sakalas, Kazimieras Žoromskis, Gabrielius Stanulis, Juzefa Katiliūtė, Kęstutis Zapkus, Elena Urbaitytė, Jadvygė Dobkevičienė-Paukštienė, Juozas Bagdonas). Kitą kolekcijos dalį sudaro menininkų šeimų narių dovanos. Vasios Kiaulėnienės (JAV), P. Murinienės (JAV), Inos Kurauskienės (JAV), Aldonos Valiuvienės (JAV), Magdalenos Galdikienės (JAV), Aldonos Veščiuonaitės - Janavičienės (Australija), Austros Puzinienės (JAV) dėka muziejaus rinkiniuose atsirado Petro Kiaulėno, Broniaus Murino, Algirdo Kurausko, Telesforo Valiaus, Petro Kiaulėno ir Alberto Veščiuono kūrinių.

Kad išeivijoje kūrusių menininkų kūryba sugrįžtų į Lietuvą, rūpinosi ir lietuvių kultūrinės organizacijos išeivijoje — Melburne lietuvių M. K. Čiurlionio diskusijų klubas (Australija) ir Genovaitė Kazokienė, kurių pastangomis Lietuvos dailės muziejuje atsirado Australijoje gyvenusių ir kūrusių lietuvių menininkų kūrinių kolekcija. Lietuvių fondo lietuvių dailiojo meno instituto Čikagoje ir Lituanistikos tyrimų ir studijų centro pirmininko J. Račkausko bei dailininkės Magdalenos Birutės Stankūnienės pastangomis buvo atvežtos didžiulės Jadvygės Dobkevičienės-Paukštienės ir Prano Domšaitio kūrinių kolekcijos.

Išeivijos menininkų kūrinius atvežti į Lietuvą padėjo ir privatūs asmenys — Beatričė Vasaris (JAV), atlydėjusi didžiulį Adomo Galdiko palikimą ir Vytauto Jonyno kūrinius, Martynas Yčas (Čikaga), dovanojęs Adomo Varono pokarinius kūrinius, Milbutį (JAV) šeimai, dovanojęs nedidelę, bet vertingą lietuvių išeivių menininkų kūrinių kolekciją, Vaclovas Dargužas (Šveicarija), atvežęs Alberto Veščiuono, Gabrieliaus Stanulio kūrinius.

Lietuvių išeivijos dailininkų kūrinių praturtino XX a. šiuolaikinės lietuvių dailės rinkinius, o tuo pačiu įsiliejo į bendrą, sudėtingą savo meninėmis kryptimis ir tendencijomis šiuolaikinės lietuvių dailės tėkmę.

• Poezija kalba tiems, kurie supranta daugiau, negu ji gali pasakyti.

Anonimas

JONAS ŠALNA

INKARNACIJA

Jei inkarnaciją paliksi žemėj,
Viešpatie,
Meldžiu neišmesti
Man skirtų pelenų.
Lai lieka
Neišdalinti mano atomai
Protą temdanti
Visatai.
Lai dūsta
Mėgintuvėliai
Dangaus galia.
Lai nesistengia žmogus
Gimdyti mane
Laboratorių stikle,
Šventvagiškai apvogti
Šventus jausmus
Žemės tėvų!

Meldžiu, Viešpatie,
Palikti originalą:
Koks aš esu
Ir kur esu,
Žemėj Lietuvos
Tų pačių tėvų,
Gimdytas skausme!

PRAAMŽIŲ KIBIRKŠTIS

Iš praamžių
Iš tolių nematytų
Iš takų amžinų
Iš nežinomų erdvių
Iš neišskaičiuojamų atomų
Iš svaiginančios tuštumos
Iš begalinės Meilės
Iš neribotos Išminties
Iškelta
Gyvybės
Kibirkštis
Sugrįžta
I...
Pramžius
Tolius nematytus
Takus amžinus
Nežinomas erdves
Neišskaičiuojamus atomus
Svaiginančių tuštumą
Begalinę Meilę
Neribotą Išmintį

ŠALTI NAMAI

Ties debesų properša
Melsvėja
Dugnas dangaus
Plunksnotos mintys
Plaukia
Prisigėsusios debesų sparnus
Ir galvoji
Kodėl taip svarbu
Matyti dangaus debesis
Ir numatyti
Kuris iš jų
Bus tavo Kelionės
Drabužis
Keliauti į melsvąjį tolį
Naujų Namų
Šaltų, šaltų

Ryto migla. Nuotr. Kazio Daugėlos

LIETUVNINKŲ IR PRŪSŲ ŽEMĖJE

NIJOLĖ TUMĖNIENĖ

Taip pavadinto vakaro Lietuvos Rašytojų sąjungoje metu buvo pristatyta Birutės Baltrušaitės knyga *Mažosios Lietuvos moterys* su dailininkės Evos Labutytės grafikos kūrinų paroda. Knygos iliustracijoms buvo panaudoti jos ankstesnių metų grafikos lakštai iš ciklo *Krikštai — baltų ženklai*, o Rašytojų sąjungoje eksponuoti 1998 m. sukurti keli ciklai: *Runų raštai*, *Palikimas* ir *Kelionė per prūsų žemę*. Tai patys brandžiausi darbai E. Labutytės kūryboje. Beveik visą gyvenimą pašventusi Mažosios Lietuvos kraštui ir jo žmonėms, dabar dailininkė pasiekė kūrybos zenitą.

1967 m. baigusi Lietuvos dailės institutą ji pradėjo domėtis pajūrio krašto gyvenimu. Lemtingas buvo jai Vilniaus universiteto 450 m. jubilėjaus paminėjimas (1979), kurio proga buvo surengta didžiulė dailės paroda, o joje pasirodė ir pirmieji E. Labutytės kūriniai, įamžinantys Mažosios Lietuvos šviesuolius — V. Abelį, A. Kulvietį ir S. Rapalionį. Vėliau šis ciklas pasipildė M. Mažvydo, L. Rėzos, Vydo, K. Donelaičio, D. Kleino, J. Bretkūno, I. Simonaitytės ir M. Jankaus vardais. Taip domėjimasis Mažąja Lietuva bei senosios Prūsijos krašto kultūra vis augo ir stiprėjo. Dailininkė suvokė, kad ji pati yra šio krašto dukra, skalvių palikuonė. Artimi dvasiniai interesai suvedė ją su rašytoja Birute Baltrušaityte (apie 1984 m.) ir šis bendravimas peraugo į draugystę, kurioje vargu ar galima atskirti, kas kam turėjo didesnės įtakos. Apie ką Eva užsimena simboliais, ką jos grafikoje galima nujauti, tai Birutės kūryboje suformuluota aiškiai, su poetiniu poėkiu.

Jos abi panašiai suvokė šio krašto žmonių likimą ir kultūros palikimo vertę. Todėl B. Baltrušaitytės žodžiai: „Lietuvninkai, uždekim žvakę šventą, kad išgyventume, jei vėl naktis užklys“, tarsi tapo E. Labutytės kūrybos credo, suteikiantys jai dvasinės stiprybės ir nusakantys jos sie-

kus įamžinti lietuvių ir prūsų atminimą per jų kultūros paliktas žymes, kalbėti apie tai simbolių kalba, atkuriant vaizdus iš archeologinių liekanų ir rašto ženklų, išlikusių Elbingo žodyno likučiu. E. Labutytės kūryboje neretai sutinkamas ir B. Baltrušaitytės mėgstamas žvakės simbolis: „O, prūsų žeme, nerau-dok, verčiau parodyk, kur žvakę pastatyti“.

Išjautusi į tragišką Prūsijos žemės bei šio krašto žmonių likimą, ji kruopščiai, trupinėje biografiškoje. Beveik visą gyvenimą pašventusi Mažosios Lietuvos kraštui ir jo žmonėms, dabar dailininkė pasiekė kūrybos zenitą.

Eva Labutyte.

tyrinėtojais — baltistu Vytautu Mažiuliu, kraštotyrininku Petru Jakštu, filosofu Vaciu Bagdonavičium, knygotyriminku Domu Kaunu, kraštotyriminku ir fotografu Bernardu Aleknavičium, archeologu Valdu Šimėnu ir kitais.

Atitinkamai vingiavo ir kūrybos kelias nuo faktų vertės iškelimo link platesnių simbolių apibendrinimų ir moderniškų konceptualių vaizdų, kuriuos matome 1998 metų kūriniuose: *Palikimas*, *Runų raštai*, *Kelionė per prūsų žemę*. *Runų raštuose* E. Labutyte peržengia tradicinę grafikos sampratą ir priartėja prie konceptualistų. Popierius čia ne vaizdo fonas, ne medžiaga, ant kurios projektuojamas vaizdas, o neatskiriama vaizdo dalis bei svarbi meninės raiškos priemonė. Suglamžytas ir suslėgtas popierius įgyja savarankišką idėjinę, prasmę ir estetinę vertę. Panašiai naudojama ir spalva: natūralūs aukso ir sidabro atspalviai atlieka jungiamąjį vaidmenį, panaudojant pačios medžiagos istoriškai sušiklosčiusią simbolinę prasmę. Išdidinti monumentalūs auksiniai runų ženklai nuo gaisrų laiko ir drėgmės nukentėjusio popieriaus lakšto fone skamba abstrakčiai, paslaptingai, atrodo, kaip nepaprastai brangūs dalykai ir simbolizuoja Amžinybę. Atsidūrę šalia neaiškios, beveik neįskaitomo si-dabrino teksto, mažutės skiautėlės iš Elbingo žodyno, jie primena senąjį gotikinį raštą, senuosius hieroglifus ir liudija apie gilią istorines prūsų šaknis. Taip bendras vaizdas dviejų lietuvių, vyraujanti juoda spalva sutelkia dėmesį į runų ženklus ir rašto skiautėlę, ir verčia susimąstyti. Šitaip iškeliamas Atminties reikšmė, o Atmintis suteikia naujų erdvių minčiai.

Palikimo cikle archeologiniai radiniai, papuošalų ir buities daiktų liekanos tampa senosios prūsų kultūros simboliais, amžių būvyje įgyjaisiais kitokią prasmę: šukos atrodo tarsi karūna, diržo sagtis — it didinga kolona ar piramidė, o segė it šventas monumentas. Taip senosios kultūros archeologiniai radiniai tarsi švyti amžinai ir laikas neįstengia jų užgesinti.

Naujausiame cikle *Kelionė per prūsų žemę* (5 lakštai) naudojami mitologiniai simboliai, meniškai įprasminantys senuosius prūsų dievus. Prūsų Olimpo centre įsitvirtinusių *Perkūną* — griausmo ir žaibų, audrų ir gamtos bei visų dievų valdovą. Šalia jo iš abiejų pusių *Pikulis* (Patula) — nakties, mirties bei požemio karalysčių dievas, paženklintas kaukolių ir žvaigždėto dangaus simbolika. Ir *Patrumas* — laimės ir sėkmės, upių ir šaltinių, gyvybės ir jaunystės dievas, lydimas simbolinių atributų: vainiko iš rugių bei daržovių ir žalčio, lendačio iš puodynės. Ketvirtasis lakštas skirtas *Krivulės*, kurioje buvo nešiojamos žinios, įamžinimui. Ir penktasis — šventosios ugnies įvaizdžiu — tamsa apgaubto ažuolo fone. Visų penktų lakštų kompozicija panaši. Tamsioje Kosmoso erdvėje atsiveria arkos pavidalo šviesus langas, kupinas simbolinės nuotaikos ir prasmės. Vaizdai papildyti įvairiais reikšmingais prūsų rašto fragmentais ar žodžiais.

E. Labutyte siekia prikelti iš užmaršties ir atkurti prūsų simbolių meninių raštų (nuo ornamento iki rašytinio ženklo) daiktų ir aplinkos dvasią bei įamžinti mitologinio pasaulėvaizdžio vertę. Neturime Lietuvoje kito tokio dailininko, kuris būtų taip giliai įsijautęs į senąją lietuvių ir prūsų žemės kultūrą bei sugebėtų atkurti prūsų dvasinį pasaulį.

Pal Jurgio Matulaičio misijos choras. I eil. iš kairės: Romanas Stropus, Aldona Jankauskienė, vad. Birutė Mockienė, kun. Algirdas Paliokas, SJ, chormeisterė Rasa Poskočimienė ir Vanda Aleknienė.

JAUKI RELIGINIO KONCERTO KALĖDINĖ ŠILUMA

FAUSTAS STROLIA

Palaimintojo Jurgio Matulaičio misijos choras, vadovaujamas dirigentės Birutės Mockienės, š.m. gruodžio 13 d. surengė savo misijos bažnyčioje labai sėkmingą kalėdinių giesmių koncertą. Koncertą globojo kapelionas kun. Algirdas Paliokas, SJ. Misijos choras, kartu su vadove, paruošė Rasa Poskočimienė, akompanavo Manigirdas Motekaitis. Kelias giesmių, pritardama fleita, pajavirino Rima Polikaitytė. Dvi giesmes dainavo Dariaus Polikaitio vadovaujamas vaikų choras. Viena ir su choru pasirodė sol. Lijana Kopustaitė-Pauletti. Giesmės žodinius įvadus paruošė ir skaitė Irena Šerelienė. Saulėtą sekmadienio popietę į koncertą susirinko sausakimšai pilna misijos bažnyčia. Dviejų dalių koncertas nebuvo ištęstas, buvo įdomus, gražiai sudarytas. Galima buvo jausti, kad jaim rimtai pasiruošta, tai neuostabu, kad publika giesmių ir atlikėjų labai klausėsi.

Abejose dalyse buvo labai gerai atliktų kūrinių. Intonavimo atžvilgiu antroji dalis buvo sėkmingesnė. Nuo pat pirmos V. Juozapaitio giesmės „Sveikas gimęs Viešpatie“ galima buvo pajusti, kad choristų balsai ir jausmai jau buvo „sušilę“. Sopranų aukštesnės natos skambėjo lengvai ir be forsavimo. Sklandžiai skambėjo choras su soliste ir fleitos intarpais P. Čiurlionio (garsiojo K. M. Čiurlionio brolio) giesmės „Piemenys, piemenys Betliejun bėgo“. A. Vanagaitis galėtų tik pasidžiaugti puikiai atlikta jo giesme „Kalėdos“, o A. Adam giesmė „Nakties tyloj“, nuostabus Lijanos Kopustaitės solo, Rimos Polikaitytės fleitos pritardimas ir choro griausmingas giedojimas tiko koncerto kulminacijai. Publiškai ilgiau paplojus, buvo pakartota. Atomazgai dar visi dalyviai pagiedojo J. Naujalio „Linksmą giesmę“. Šioj dalyje buvo dvi kiek lengvesnio charakterio giesmės — J. Siniaus „Šventa naktis“ ir J. Rache „O Betliejau, ar girdi“, abidvi labai švariai, išbaigčiai atliktos. Antroje maloniai skambėjo savarankiška fleitos partija. Dar šios dalies vidury buvo vienas solo be choro: P. A. Yon „Kudikėlis Jėzus“, nus-kambėjęs be priekaišto.

Pirmos dalies kartiniais akmenimis laikytinos J. Zangl šv. Liudviko lotyniškos mišios, vaikų choras ir Mozart „Laudate Dominum“. Nors mišių dalyse „Credo“ ir „Be-

nedictus“ nebuvo giedotos, giedotų dalių pakako sukelti lyg ir pasiilgimą tų laikų, kada mūsų parapijose kles-tėjo chorai, kada lietuviai šias šv. Liudviko mišias lyg buvo nusavinę ir jomis kas sekmdienį garbinę Dievą. Jei dalyse „Kyrė“, „Sanctus“ ir „Agnus Dei“ viršūnės skambėjo laisvai, tai to negalima būtų teigti apie „Gloria“.

Pasigėrėtinai Dariaus Polikaitio darbas su vaikų choru (ir kaip jis viskam dar atranda laiko?!). Vaikai disciplinuoti, balsai išlavinti, išlyginti. Nuo pernai metų jų lyg ir padvigubėję — 271! Ispūdingai atliktos dvi giesmės: V. Miškinio „Neturtas“ ir A. Snyder aranžuotė XIV a. giesmės „In Dulci Jubilo“, pagal lietuvišką vertimą. Manigirdo Motekaitio pianistiški akompanimentai suteikė abiem giesmėms svorio. Kanoniški vaikų grupių dainavimai, rodos, žavėjo ne tik klausytojus, bet ir pačius atlikėjus. Paskutinės gaidos „suplojimas“ uždėjo giesmei „final touch“. Vaikai dainavo pasitikėdami savimi ir rodė chorinį subrendimą. Jiems ir jų mamytėms, juos gražiai ap-rengusioms, valio!

Sklandžiai nuskambėjo F. Gruber „Tyli naktis“ (su soliste) ir J. Naujalio „Atsikubino Betliejun“. Negalima buvo nepastebėti muzikalios fleitos G. Šukio giesmės „Tylią naktį Betliejus miegojo“ su piemenėlių triliavimu, bet

vargiai buvo pateisinamas fleitos dvigubimas su vyrų unisonais. Norėčiau palinkėti chorui neišmesti iš savo repertuaro tos gražios, grynai amerikietiškos kilmės giesmės „O Little Town of Bethlehem“, puikiai lietuviškai iš-verstos. Jai gal pritrūko laiko geriau pasirošti.

Pirmos dalies deimandukas buvo W.A. Mozart „Laudate Dominum“. Choras tikrai buvo gerai pasiruošęs, o solistei Kopustaitėi buvo gera proga parodyti ne tik savo gražų balsą, bet ir jo detalų valdymą su puikia dinamika ir kolatraturinėmis puošmenomis.

Giesmes interpretavusi Irena Šerelienė negailėjo laiko ir širdies gražiams įvadams, panaudojusi mūsų rašytojų citatų apie šv. Kalėdas, kaip vyskupo Antano Baranauko eiles apie „čystumą“ ir apie dangišką „pakajų“. Gaila, kad dėl peršalimo negailėjo jos balsas būti raiškesnis. Meno vadovė ir dirigentė Birutė Mockienė — didelio takto ir talento žmogus. Dirigavimo mostus ji gerai įsisavinusi iš savo profesoriaus Liongino Abariaus (ne Liaugmino, kaip buvo skelbiama). Manychiau, kad jos rankų mostai suprantami ne tik chorui, bet beveik ir ją stebinčiai publikai.

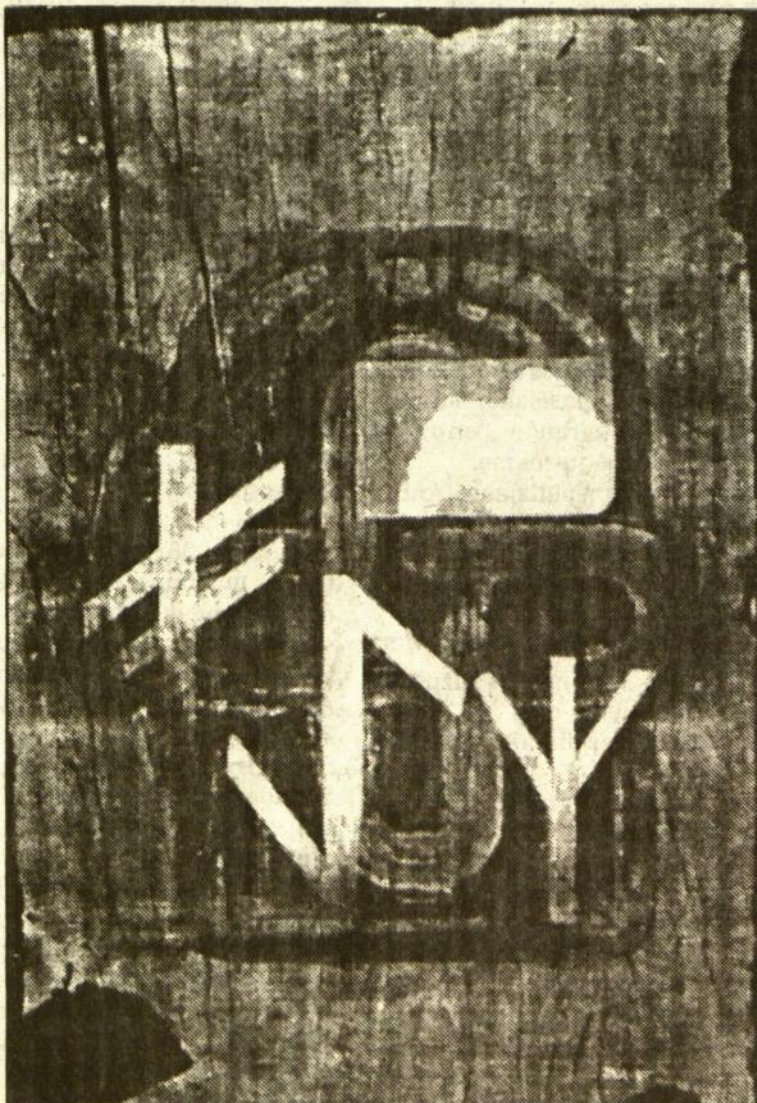
Muz. Darius Polikaitis.

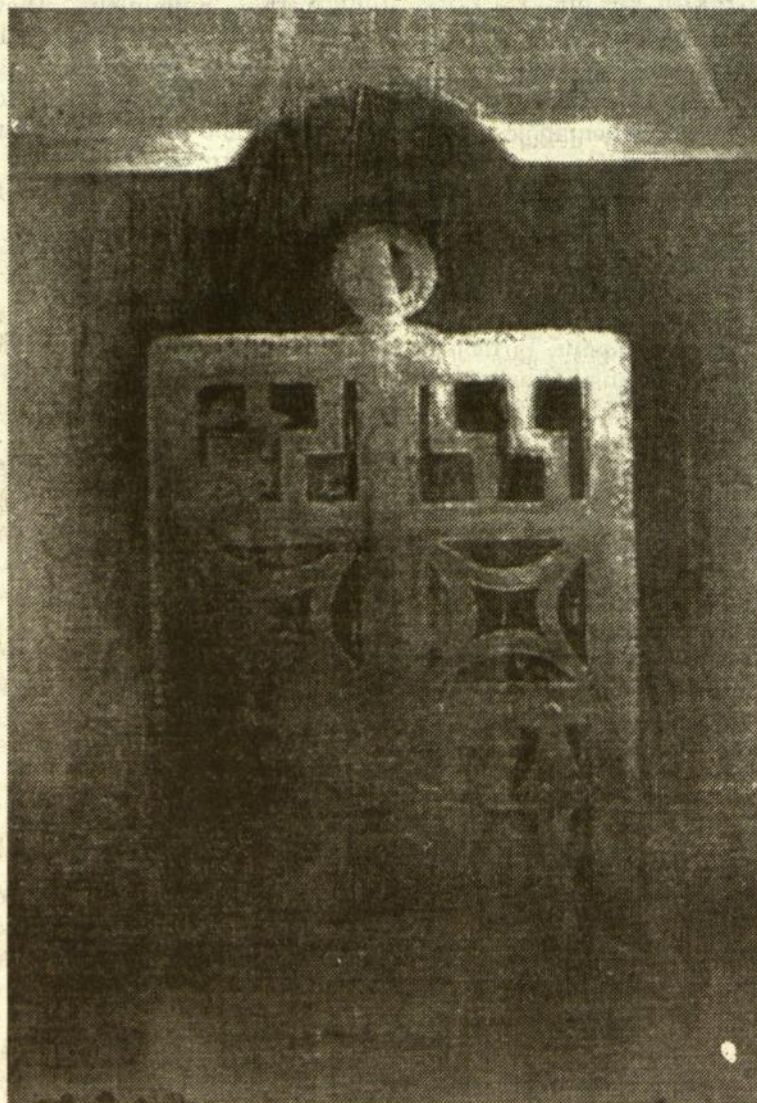
Rasa Poskočimienė.

Muz. Birutė Mockienė.

E. Labutyte. Iš ciklo „Runų raštai“. Mišri technika. 52x39.

E. Labutyte. Iš ciklo „Palikimas“. Mišri technika. 49x34.

Leidiniai

GAUSĖJA M. K. ČIURLONIO DISKOGRAFIJA

M. K. Čiurlionis. Kūriniai fortepionui. Atl. Rokas Zubovas. LAFA 001, 54'02". Irašyta 1998 m. birželio 16 ir 24 d. (Live recording). Instrumentas: Steinway B 533118. Garso režisierius: Nicholas J. Yasilo. Meninis apipavidalinimas: Irenos Šaparnienės. Išleido Amerikos Lietuvių dailiųjų menų sąjunga (Lithuanian American Fine Arts Association). Viršelyje panaudota M. K. Čiurlionio paveikslas „Praitis“ reprodukcija.

Lapkričio pradžioje Lietuvą pasiekė dar viena kompaktinė plokštelė, skirta Mikolojaus Konstantino Čiurlionio muzikai. Čiurlionio kūriniai — ciklus įrašė pianistas Rokas Zubovas. Plokštelėje įrašyta: variacijos „Oi, giria, giria“, Sonata F-dur, variacijos „Se-faaEsec“ ir „Besacas“, trys preludai viena tema, mažų peizažų ciklas „Marios“.

Pirmiausia norisi pasidžiaugti vis gausėjanti Čiurlionio diskografija. Nors greitai minėsime 10 metų nuo pirmosios Čiurlionio kompaktinės plokštelės pasirodymo (Marco Polo 8.223323, dir. J. Domarkas, Slovakijos simfoninis orkestras), tačiau tik pastaraisiais metais pagauso naujų Čiurlionio fortepioninės muzikos įrašų. Gal tai susiję su Čiurlionio 120 metų jubiliejumi (1995m.), gal tai paskatino tarptautinis Čiurlionio pianistų ir vargonininkų konkursas. Bet šiandien mes jau galime klausytis M. Rubackytės, A. Juozapėnaitės-Eesmaa, V. Landsbergio, o dabar — ir R. Zubovo įrašų kompaktinėse plokštelėse. Klausantis šių įrašų, atrodo, kad vyksta savotiškas atlikėjų pokalbis — tik laiko atskirti menininkai bendrauja, dalinasi savo atradimais, teigia, net ginčijasi. Taip galvoti verčia labai skirtingos interpretacijos ir meninės koncepcijos. Vos ne kiekvienas atlikėjas pateikia ir naujovių: M. Rubackytė pirmoji įrašė Čiurlionio Sonatą F-dur, garsiąją fugą b-moll (VL345) ir preludą, esantį pirminiame rankraštyje, pačios atlikėjos paruoštą styginių kvarteto transkripciją fortepionui. A. Juozapėnaitė preludą b-moll (VL269) pirmą kartą įrašė su autentiška pagaba. (Šis preludas nuo pirmos publikacijos 1925 m. iki 1990 m., kai pasirodė V. Landsbergio paruoštas leidinys „Kūriniai fortepionui“, buvo publikuojamas ir atliekamas su J. Čiurlionytės pasiūlyta pagaba. Klausantis nebuvo pasinaudota autentiška Čiurlionio pabaiga: autoriaus visiškai suredaguoto preludo rankraštis saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje Kaune). Klausantis prof. V. Landsbergio kompaktinės plokštelės, dėmesį pa-

traukia lietuvių liaudies dainos fortepionui bei „Santaka“, fragmentas iš simf. poemos „Jūra“, — aliuzija į mūsų dienų gyvenimą. (V. Landsbergio begalinė pagarba autentiškai ryški visuose jo darbuose, tad nenuostabu, jog ir šiame įrašė išgirsime kai kurių patikslinimų, paremtų rankraščiais).

Roko Zubovo kompaktinėje plokštelėje taip pat nestinga naujovių. Tuo patiu bandoma naujai spręsti užsilikusias Čiurlionio muzikos atlikimo problemas. Ryškiausiai tai jaučiame, klausydamiesi preludų viena tema (VL 269-271). Ši preludų ciklą R. Zubovas įrašė chronologine eilės tvarka. Pirmiausia skamba audringas oktavinis preludas, po to — lyrinis ir ciklą užbaigia kanoninis preludas (VL 271). Čia reikia prisiminti, kad ciklą Čiurlionio mokinės Halinos Volmas tema turėjo sudaryti du preludai (269-270), preludas-kanonas VL 271 ir fuga (liko neužbaigta — tik ekspozicija). Apie tokią ciklo sąrangą byloja Čiurlionio rankraščiai. Kadangi fuga liko tik pradeta, J. Čiurlionytė, ruošdama 1957 metais leidinį *Kūriniai fortepionui*, nutarė sukeisti pjesių vietą grynai dėl praktinio požiūrio — taip geriau skambėtų koncertuojant. Tokia eilės tvarka prigludė, ir šis ciklas iki šiol buvo atliekamas pagal J. Čiurlionytę. Tačiau istoriniu požiūriu, R. Zubovas yra teisus. Belieka užbaigti fugą...

Variacijų ciklą „Besacas“ pagaliau išgirdome toki, kaip buvo sumanęs pats autorius. Bent jau taip reikėtų manyti, jei remsimės V. Landsbergio redakcija. Šio ciklo struktūra nėra tokia aiški, kaip minėtų monotematinių preludų. Rankraščiai nebaigti, eilės tvarka iki galo nenurodyta. Todėl ir ciklas, kaip visuma, ilgainiui kito. Prisimin-kime: 1936 m. *Lietuviška enciklopedija* mini temą ir keturis variantus, 1938 m. leidinyje M. K. Čiurlionis V. Jakubėnas rašo apie „Temą ir du variantus“, jau minėtame J. Čiurlionytės leidinyje *Kūriniai fortepionui* vėl randame „Keturias pjeses temai besacas“. Tik nuo 1975 m. leidinio *Izbrannyje proiz-*

Irena Vaičiūskaitė 1998.08.29 d. šventė 70 m. sukaktį, o jos mami Ksaverai Vaičiūskienei liepos 23 d. suėjo 100 metų.

GĖRIUI SKAMBANTI SIELA

Lietuvos Atgimimas subrandino gausų kūrybos derlių. Daugybė seniai pasėty, bet giliai slėptų talentų, tarsi sėklos Nepriklausomybės saulėje dygo, sklaidė gražiuosius žiedus, augino vaisius.

1998 m. rugpjūčio 29 d. *Draugo* numeryje buvo rašyta apie taurią lietuvių, Ksaverą Vaičiūskaitę, sulaukusią savo 100-to metų jubiliejaus. Noriu papasakoti apie jos talentingą dukterį poetę Ireną Vaičiūskaitę, šiemet šventusią 70 metų sukaktį. Jos eilėraščius, poetas, sakmes išvydome tik Atgimimo metais.

Poetė Irena Vaičiūskaitė gyvena Lietuvoje, Kaune, kartu su savo mamyte. Jos gyvenamąją būstą lengva surasti — ji pažymi paukščių inkilėlis, prigludęs prie pat lango. Kiekvieną dieną poetė džiugins paukštelį giesmelės.

Kai aplankau šią mielą šeimą, dekoju Dievui, kad išsaugojo šias dvi garbingas moteris baisyse pokario audrose. Deja, tėvelis Juozas Vaičiūskas buvo ištremtas ir mirė Vorkutos lageryje 1945 metais. Brolis Povilas Vaičiūskas grįžo iš tremties, dabar gyvena Čikagoje. Soviet-

vedenija dlia fortepiano (Rinkiniai kūriniai fortepionui, red. V. Landsbergis) ciklo „Besacas“ sandara ir seka nebesikeičia. Taip šis ciklas priglįgo koncertų salėse, taip jis dabar atliekamas „Tarp-tautinio M. K. Čiurlionio pianistų ir vargonininkų konkurso“ metu. Tačiau tik dabar šis penkių variacijų ciklas įrašytas į kompaktinę plokštelę.

Manau, neatsitiktinai R. Zubovas apsisprendė į vieną diską įrašyti visus reikšmingiausius Čiurlionio kūrinus ciklus. Tuo tarsi norima priminti, kad Čiurlionis yra ne tik miniatiūrų meistras (Japonijoje išleisti pirmieji CD fortepionui taip ir pavadinti — „Piano Miniatures“). Kalbant apie Čiurlionio stiliaus evoliuciją preluduose, dabar galima raiškiau suvokti ir fortepioninio ciklo evoliuciją. Žinoma, kūrinį atrankoje įžvelgiamas ir praktinis momentas — beveik visi kūriniai yra privalomi Čiurlionio konkurso antrajame ture.

Galbūt ne visi atkreips dėmesį į du, ne pačius svarbiausius, tačiau daug ką apie atlikėjo nuostatą bylojančius, dalykus. R. Zubovo kompaktinė plokštelė įrašyta ir išleista Jungtinėse Amerikos Valstijose, tačiau anotacija išspausdinta anglų ir lietuvių (!) kalba. To nerasime nei Marco Polo, nei EMI firmų diskuose. „Gyvas“ įrašas (live

mečiu poetė buvo persekiojama, dingdavo laišakai broliui. Tačiau skaudūs gyvenimo smūgiai, netektys neužgesino kūrybinės ugnies, kuri liepsnoja meileje artimiesiems, Tėvynei, pasitikejimu Dievu Apvaizda.

Irena Vaičiūskaitė gimė 1928 m. Skapiškio miestelyje. 1948 m. baigė Pandėlio vidurinę mokyklą. 1964 m. gavo Vilniaus Pedagoginio instituto vokiečių kalbos studijų diplomą. Poetinė kūryba prasidėjo 1940 m. Zarasuose, tačiau jos eilėraščiai gulejo stalčiuose. Apie juos žinojo tik

recording) taip pat naujiena Čiurlionio diskografijoje (pianisto L. Dorfmano prieš keletą metų įrašytoje audiokasetėje irgi yra du „gyvai“ įgroti Čiurlionio preludai, tačiau jie tik demonstruoja atlikėjo sugebėjimą skambinti skirtingų stilių muziką, ir pasaulinėje Čiurlionianoje nėra tokie reikšmingi).

Dar kartą norėčiau grįžti prie ypatingo atlikėjų bendravimo. Savotiškas ryšys sieja šiais metais pasirodžiusias dvi kompaktines plokšteles, skirtas Čiurlioniui. Pirmoji įrašyta žymiausio Čiurlionio kūrybos tyrinėtojo, tarptautinio pripažinimo pelniusio muzikologo, pianisto, politiko, profesoriaus Vytauto Landsbergio. Antroji — Čiurlionio vaikachio, Čiurlionio konkurso nugalėtojo (1986) pianisto Roko Zubovo. Pirmoji įrašyta Vilniuje, antroji — Čikagoje. Ne-manau, kad muzikantai būtų specialiai taręsi dėl kūrinų atrankos ar sekos, tačiau prof. V. Landsbergis savo kompaktinę plokštelę užbaigia variacijomis „Oi, giria, giria“, o R. Zubovas — pradeda...

Taip ir išnyra mintyse Čiurlionis: „O jeigu bus dar labai toli, ir senatvė tave užklups, tai ten vėl bus suolelis, pasiuntiniais paskirtas, o ant jo jaunų žmonių niekad netruks“ (M. K. Čiurlionis „Pasaka“).

Darius Kučinskas

artimieji ir keletas draugų.

Atgimimo metais išspausdintos keturios Irenos Vaičiūskaitės knygos. 1991 metais „ab“ leidykla išleido pirmąją poetės knygą *Vilties paukštė*. 1994 metais išėjo lyrinė drama *Sėlių krašto legenda*, skirta pokario rezistencijai, Notigalės dvylikai žuvusių partizanų ir partizanės — poetės Dianos Glemžaitės — Bulavienės bei jos vyro Juozo Bulavo — Ikso atminimui/leidykla *Dobilas*. 1996 metais pasirodė poezijos rinktinė *Verkiantis džiaugsmas* / leidykla *Naujasis lankas*. 1997 metais poetė dovanavo savo knygą vaikams *Skambantis laivas* / leidykla *Naujasis lankas*. Ją gražiai iliustravo poetės dukterėčia dailininkė Aurelija Vaičiūskaitė, gyvenanti Čikagoje.

Skaitant Irenos Vaičiūskaitės knygas, atsiveria nuostabus harmonijos pasaulis, užplūsta meilės, gerumo bangos. Jos vadina į geresnį, dar nesnį Dievo pasaulį. Eilėraščiai pilni metaforų, labai muzikalūs, jautrūs, skamba tarsi skaidrios smuiko melodijos. Jos posmuose — Lietuvos miškų žolumas, paukščių balsai, upelių čiurlenimas. Poetės sieloje lyg veidrodyje atsispindi pasaulio džiaugsmas, nelaimės, skausmai. Bet jos niekada neapleidžia tikėjimas, meilė, viltis.

Daug eilėraščių poetė skiria mylimai tėvynei, susirūpinusi jos likimu.

Sermotąjį rytą gražiau gal nei rojų!

Vien žydros liepsnelės, šventąją kalbą.
Tėvyne! Tu — gulbės balta nuostabioji,
Su aukso ir deimantų diademal!

„Sermotąjį rytą“

Skaudūs tautos istorijos momentai jaudina poetės sielą, liejasi eilėmis eilėraštyje „Lietuviai sibiruos“.

— Sibiruos leidinius,
Ten, kur siaubo pūgos,
Nešė vargę kryžių
Broliai, sesės mūsų.

Neretai poetės dvasinė būsena susijusi su gamtos vaizdiniais:

Spinduliuoja meile likę Tavo pėdos
Veliavų šilkuos, karūnose klevų,

„Kyrie“ atplaukia tyras ir saulėtas,
Lapas... Spindulėlis... Dieve!

Juk tai Tu!
„Sekminės prie Šv. Arkangelio Mykolo bažnyčios“

Su didele meile poetė kuria eiles mamytei — Saulei. Iš širdies gelmių ištryksta žodžiai:

„Mamytė — mano Saule!
Kas būčiau be Tavęs?!
„Mamytė — Saulei!“

Sesės ilgesio mintys skrido į Sibirą pas mylimą brolių Povilą. Jos širdies balsas aidė eilėraštyje „Kada grįši?“

Sniegulių balti šilkaryšiai
Vėlei supasi smuiko aiduos.
Broliužėli Sakyk, kada grįši
Motinėle, sesutė paguost?..

Daug šiltų eilėraščių skirta dukterėčioms Aurelijai ir Laurai. Poetės meilė joms neturi ribų. Išvykus brolio šeimai gyventi į JAV, eilėraštyje „Sraigė“, skirtame Aurelijai, poetė meldžia:

O Viešpatie!
Uzdėki jos kely
visų šviesiausia

Žvaigždė!
Asmeninio pobūdžio lyrikos poetė švelniai kalbasi su savo „sese — volungėle“, juntamas liūdesio šešėlis:

Ką man, volungėlė, sakai?
Ką gaudžia nuliūdę varpai?
„Ne ta daina“

Artėja šv. Kalėdos. Tyras

ŽURNALO MUZIKOS ŽINIOS SULAUKUS

Visuomet laukiamas šiemetinis *Muzikos žinių* žurnalo 249 numeris skaitytojus pasiekė anksčiau — lapkričio mėnesio pabaigoje.

Žurnalo šviesiai mėlsvos spalvos viršelyje — švenčiančio savo 80-tą gimtadienį antro *Muzikos žinių* redaktoriaus muziko Stasio Slizio nuotrauka.

Pirmuoju straipsniu komp. Julius Gaidelio turtingą muzikinį palikimą, pradedant jo sukurtais simfonijomis, operomis ir baigiant vokaline muzika, aptaria dr. Dana Palionytė. Simfoninė muzika Gaideliui buvusi bet kurios tautos muzikinės kultūros svarbiausias rodiklis, o apie jo sukurto operą „Dana“, J. Žilevičius išsireiškė: „Sukurdamas operą „Dana“, išsivijoje pasistatė sau nenykstantį paminklą, kuriuo didžiulis ateinančios kartos, gyvenamos išsivio gyvenimą“. Autorė J. Gaidelio kūrybą įžvalgiai aptarusi ir iliustravusi septyniais pavyzdžiais, savo brandų straipsnį, išsitusęs per 14 žurnalo puslapių, baigė: „Šis kompozitorius iš tiesų niekada nebuvo paviršutiniškas, išoriškas, nes muzika buvo didžioji jo meilė ir viso gyvenimo prasmė — jis tikėjo jos galia ir savo pašaukimu“.

Kitame straipsnyje Stasys Slizys rašo apie muzikinę klausą. Ji esanti: sąlyginė ir funkcinė, rečiau sutinkama — netikroji absoliuti klausą ir vidinė muzikinė klausą.

Ten pat rašo ir apie muzikinę intonaciją, kuri taip pat esanti tampriai surišta su muzikine klausą. Matomai, autorius, turėdamas mintyje korespondentus, mažai ar visai nenusimanančius apie muziką, kurie, rašydami apie renginių programų atlikėjus, „žinoviškai“ išgrąžina straipsnį, užbaigdamas rašo: „Rašan-tiems į spaudą, neužtenka kalbos ir jos rašybos žinojimo, bet reikia turėti muzikinę klausą ir nusimantinti muzikos moksle, nes klausytojas turi būti orientuojamas, paveikiant jo meninį skonį teisinga linkime“.

Prof. dr. Anicetas Arminas straipsnyje „Lietuviškasis Metropolitan operos žvaigždynas“ pristato solistus, kurie yra dainavę garsiojoje „Metropolitan“ operos scenoje. Juos ne tik pavardėmis išvardina, plačiau apibūdina, bet ir nuotraukose parodo. Tai Anna Kaskas, Polina Stoska, Algirdas Brazis, Arnoldas Voketaitis, Lilija Šukytė.

Dr. Boleslovas Zubrickas žvilgtelį į dainų šventes, kurios esančios „visų lietuvių rūpestis“. Jis mato rūpestis, šventes organizuojant. Jaučia trūkumus, pasisako, ko tose šventėse atsiranda „per daug“, ir kas lemia jų sėkmę.

Glaustas išpuodis iš Antrosios pasaulio lietuvių dainų šventės pateikia Faustas Strolia. Jis pastebėjo parodytą pavardę.

Šventės džiaugsmas užplūsta poetės sielą, o iš jos liejasi, skuba snieguotais takais į visų širdis:

Palaimink mus, Kūdiki,
Suklydusius ir nekaltus.
Ir skrydžiui į Meilę, į Gėrį
Sustiprinki dvasios sparnus!

„Kalėdos“
Tikrai nuostabus poetės sielos skambėjimas gaivina Lietuvą, dvasios sparnais skrenda per Atlantą, aplankydamas brangius tautiečius.

Živilė Baltė
Živilė Baltušnikaitė

lankumą užsienio chorvedams, trumposnės repetici-

MUZIKOS ŽINIOS

1998 metai, Nr. 249

Stasys Slizys šventė 80-tą gimtadienį

jas. Pasidžiaugė moterų choris, o dūdų orkestro įterpimas buvęs nuostabus programos pajavairinimas, kai tuo tarpu, roko muzikos įvedimas į šventės programą — vargiai pateisinamas. Pastebėjo ir dainuojančius iš „špagalkų“, kur žodžiai be gaidų buvę ranka surašyti. Apskritai, Dainų šventė buvusi didinga ir sėkminga.

Reta būtų surasti kitą tokį asmenį, kaip Vytautą Strolį, pasižymintį dideliu įžvalgumu. Savo straipsnyje „Muzika ne rizika“ jis rašo apie netikslumus, pasitaikančius spaudoje, net ir enciklopedijose. Netikslumus jam sekasi surasti, tad straipsnyje juos ir parodo.

Muzikui Stasiui Sliziui švenčiant 80-to gimtadienio ir 50-to vedybinio gyvenimo sukaktį, ji esanti: sąlyginė ir funkcinė, rečiau sutinkama — netikroji absoliuti klausą ir vidinė muzikinė klausą. Ten pat rašo ir apie muzikinę intonaciją, kuri taip pat esanti tampriai surišta su muzikine klausą. Matomai, autorius, turėdamas mintyje korespondentus, mažai ar visai nenusimanančius apie muziką, kurie, rašydami apie renginių programų atlikėjus, „žinoviškai“ išgrąžina straipsnį, užbaigdamas rašo: „Rašan-tiems į spaudą, neužtenka kalbos ir jos rašybos žinojimo, bet reikia turėti muzikinę klausą ir nusimantinti muzikos moksle, nes klausytojas turi būti orientuojamas, paveikiant jo meninį skonį teisinga linkime“.

Prof. dr. Anicetas Arminas straipsnyje „Lietuviškasis Metropolitan operos žvaigždynas“ pristato solistus, kurie yra dainavę garsiojoje „Metropolitan“ operos scenoje. Juos ne tik pavardėmis išvardina, plačiau apibūdina, bet ir nuotraukose parodo. Tai Anna Kaskas, Polina Stoska, Algirdas Brazis, Arnoldas Voketaitis, Lilija Šukytė.

Dr. Boleslovas Zubrickas žvilgtelį į dainų šventes, kurios esančios „visų lietuvių rūpestis“. Jis mato rūpestis, šventes organizuojant. Jaučia trūkumus, pasisako, ko tose šventėse atsiranda „per daug“, ir kas lemia jų sėkmę.

Glaustas išpuodis iš Antrosios pasaulio lietuvių dainų šventės pateikia Faustas Strolia. Jis pastebėjo parodytą pavardę.

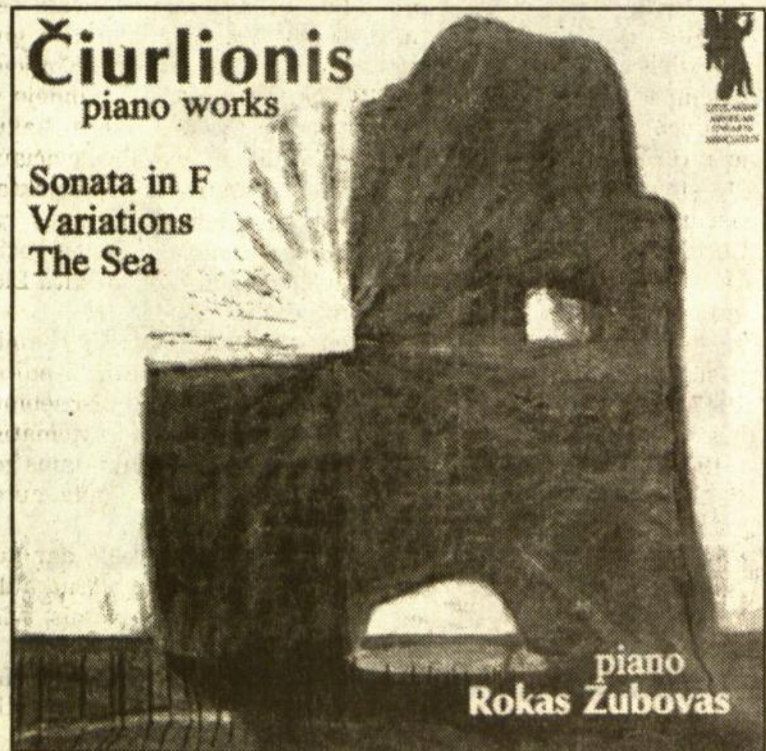
Šventės džiaugsmas užplūsta poetės sielą, o iš jos liejasi, skuba snieguotais takais į visų širdis:

Palaimink mus, Kūdiki,
Suklydusius ir nekaltus.
Ir skrydžiui į Meilę, į Gėrį
Sustiprinki dvasios sparnus!

„Kalėdos“
Tikrai nuostabus poetės sielos skambėjimas gaivina Lietuvą, dvasios sparnais skrenda per Atlantą, aplankydamas brangius tautiečius.

Živilė Baltė
Živilė Baltušnikaitė

P. Palys

Čiurlionis
piano works

Sonata in F
Variations
The Sea

piano
Rokas Zubovas